

❖ Leaving Israel: The General Issue

1. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א

ת"ר: אין יוצאין מארץ לחו"ל - אא"כ עמדו סאתים בסלע. א"ר שמעון: אימת? בזמן שאינו מוצא ליקח, אבל בזמן שמוצא ליקח, אפי' עמדה סאה בסלע - לא יצא. וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר: אלימלך, מחלון וכליון, גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענשו? מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ, שנאמר: +רות א'+ ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי. מאי הזאת נעמי? א"ר יצחק, אמרו: חזיתם, נעמי שיצאת מארץ לחו"ל מה עלתה לה?

Our Rabbis taught: It is not permitted to go forth from Israel to a foreign country unless two se'ahs are sold for one sela'. R. Simeon said: [This is permitted only] when one cannot find [anything] to buy, but when one is able [to find something] to buy. even if a se'ah cost a sela' one must not depart. And so said R. Simeon b. Yohai: Elimelech, Mahlon and Chilion were [of the] great men of their generation, and they were [also] leaders of their generation. Why, then, were they punished? Because they left Palestine for a foreign country; for it is written, And all the city was astir concerning them, and the women said: 'Is this Naomi?' What [is meant by] 'Is this Naomi?' — R. Isaac said: They said, 'Did you see what befell Naomi who left Palestine for a foreign country?'

2. תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קיא עמוד א

ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בי חוזהא, אתא לקמיה דר' חנינא, א"ל: מהו למיחת וליבמה? א"ל: אחיו נשא כותית ומת, ברוך המקום שהרגו, והוא ירד אחריו? אמר רב יהודה אמר שמואל: כשם שאסור לצאת מארץ ישראל לבבל, כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות. A certain man who fell under the obligation [of marrying] a sister-in-law at Be Hozae came to R. Hanina and asked him whether it was proper to go down there to contract with her levirate marriage. 'His brother', [R. Hanina] replied, 'married a heathen and died, blessed be the Omnipresent Who slew him, and this one would follow him!'

3. בית הבחירה למאירי מסכת כתובות דף קיא עמוד א

וכשם שאסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצויין שם דינו כארץ ישראל... שסתם חוצה לארץ אין חכמה ויראת חטא מצויין בה לישראל לרוב הצרות ועול הגלות שסובלים שם אלא אם כן על ידי עמל גדול... וסתם ארץ ישראל חכמה ויראת חטא מצויין בה עד שמתוכם משיגים כבוד בוראם וזוכים ליהנות מזיו השכינה Just as it is forbidden to leave Israel for the Diaspora, so too it is forbidden to leave Bavel for other lands, for any place where wisdom and fear of sin can be found, its law is like Israel... for in general, the Diaspora has not wisdom or fear of sin found there because of all the oppression and exiles that we endure there, unless we put in much toil... and Israel generally has much wisdom and fear of sin found in it so that people can grasp the honor of their Creator and merit benefits from the radiance of the Shechina.

4. שערי צדק שער משפטי הארץ חכמת אדם פרק יא

והטעם דאסור לצאת מפני שיש שם ישראל מועטים, בכדי שלא תשאר ריק מישראל, והם מתפללים בשלום כולנו, ותפילתם יותר מקובלת מתפילתינו The reason it is forbidden to leave is because there are few Jews there, and it should not be empty of Jews, and they pray for the peace of all of us, and their prayers are more accepted than our prayers.

5. השגות הרמב"ן לספר המצוות שכחת העשין מצוה רביעית

שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה... ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה... הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה We were commanded to inherit the land that G-d gave to our forefathers, Avraham, Yitzchak, and Yaakov, and not leave it to one of the other nations or for desolation... And I say that this commandment which the sages waxed on about, i.e. dwelling in Israel, to the point where said "anyone who leaves it and lives in the Diaspora should be in your eyes like an idol worshipper... it is all this positive commandment to inherit and dwell in the land.

6. רשב"ם מסכת בבא בתרא דף צא עמוד א

אין יוצאין כו' - שמפקיע עצמו מן המצוות.
Do not leave – for you remove yourself from commandments.

7. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה ט

אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין, במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריוח, ואף על פי שמתר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלליה למקום. It is forbidden to leave *Eretz Yisrael* for the Diaspora at all times except: to study Torah; to marry; or to save one's property from the gentiles. After accomplishing these objectives, one must return to *Eretz Yisrael*. Similarly, one may leave *Eretz Yisrael* to conduct commercial enterprises. However, it is forbidden to leave with the intent of settling permanently in the Diaspora unless the famine in *Eretz Yisrael* is so severe that *adinar's* worth of wheat is sold at two *dinarim*. When do these conditions apply? When one possesses financial resources and food is expensive. However, if food is inexpensive, but a person cannot find financial resources or employment and has no money available, he may leave and go to any place where he can find relief. Though it is permitted to leave *Eretz Yisrael* under these circumstances, it is not pious behavior. Behold,

Machlon and Kilyon were two of the great men of the generation and they left *Eretz Yisrael* only out of great distress. Nevertheless, they were found worthy of death by G-d.

8. תוספות מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

ודוקא בהנך מצות שהן חשובות ללמוד תורה שגדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה ואשה נמי דכתיב (ישעיה מה) לא תהו בראה אבל לשאר מצות לא והכי משמע פ"ד דמגילה (דף כז.) אבל בשאלתות דרב אחא מפורש הנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם חשובות.

❖ Fleeing out of Fear within Israel (Based on Laws of War)

9. דברים פרק כ

(א) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עֲלֵי־אֹיְבֹדָךְ וְרָאִיתָ סוּס וְרֶכֶב עִם רֶב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יִקְנֹק אֶל־הַקִּיד עִמָּךְ הַמַּעֲלֶדָה מֵאַרְץ מִצְרַיִם: (ב) וְהָיָה כְּקָרְבְּכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם: (ג) וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתֶם קִרְבִּים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עֲלֵי־אֹיְבֵיכֶם אֲלֵי־יְהוָה לִבְבְּכֶם אֶל־תִּירְאוּ וְאֶל־תַּחַפְּזוּ וְאֶל־תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם: (ד) כִּי יִקְנֹק אֶלְקֵיכֶם הַהֶלֶד עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם: (ה) וְדִבְרוּ הַשְּׂטָרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית־חֶדֶשׁ וְלֹא חִנְכוֹ יֵלֶד וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ פְּרִימוֹת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִחְנְכֵנוּ: (ו) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר־נָטַע פֶּרֶם וְלֹא חִלְּוֹ יֵלֶד וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ פְּרִימוֹת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְלְלֵנוּ: (ז) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַרְשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֵלֶד וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ פְּרִימוֹת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקְחָנָה: (ח) וְיִסְפוּ הַשְּׂטָרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַזֶּה וְרָדָה הֵלֶבֶת יֵלֶד וְיָשֵׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יָמַס אֶת־לִבָּב אֲחֵיו כְּלָבָבוּ:

10. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מד עמוד א

ויספו השוטרים לדבר אל העם וגוי' - ר' עקיבא אומר: הירא ורך הלב - כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: הירא ורך הלב - זהו המתירא מן העבירות שבידו, לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן. The officers tell the people: R. Akiva said "the afraid one and the soft of heart" – as it sounds – that he cannot stand war and seeing the drawn sword. R. Yosi HaGlili said "the afraid one and the soft of heart" – this is one who fears his sins. Therefore, the Torah allowed all these to return for him.

11. ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה נח

... שהזהירו מלירא מן הכופרים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם אבל חובה עלינו להתגבר ולעמוד ולהתחזק כנגד העם האחר וכל מי שישוג אחור ויברח כבר עבר על לא תעשה והוא אמרו יתעלה (ר"פ עקב) לא תערוץ מפניהם. וכפלה האזהרה ואמר (ס"י דברים) לא תיראום. וכפלה הצווי בזה הענין הרבה. כלומר שלא יברחו ושלא ישוּבו לאחור בעת המלחמה. כי בענין זה אפשר לקיים אמונת האמת. We are warned not to fear the heretics during war and not to flee from them. We are obligated to overcome and stand and strengthen ourselves in front of the nation. Anyone who turns around and flees has already violated the prohibition of do not be frightened because of them. The prohibition was repeated "don't fear them", and repeated many times. Meaning, don't flee and turn back in the time of war. This way, to you can keep the true faith.

12. רמב"ם הלכות מלכים הקדמה שלא לערוץ ולחזור לאחור בשעת המלחמה, פרק ז הלכה טו

מי האיש הירא ורך הלב כמשמעו, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם, ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו, ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם, וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בד' וגו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך.

To whom does the phrase 'Is there a man who is afraid or faint-hearted?' refer? The phrase should be interpreted simply, as applying to a person whose heart is not brave enough to stand in the throes of battle. Once a soldier enters the throes of battle, he should rely on the Hope of Israel and their Savior in times of need. He should realize that he is fighting for the sake of the oneness of G-d's Name. Therefore, he should place his soul in his hand and not show fright or fear. He should not worry about his wife or children. On the contrary, he should wipe their memory from his heart, removing all thoughts from his mind except the war. Anyone who begins to feel anxious and worry in the midst of battle to the point where he frightens himself violates a negative commandment, as it is written ([Deuteronomy 20: 3](#)): 'Do not be faint-hearted. Do not be afraid. Do not panic and do not break ranks before them.' Furthermore, he is responsible for the blood of the entire Jewish nation. If he is not valiant, if he does not wage war with all his heart and soul, it is considered as if he shed the blood of the entire people, as *ibid* 20: 8 states: 'Let him go home, lest he demoralize the hearts of his brethren like his own.' Similarly, the prophetic tradition explicitly states: 'Cursed be he who does G-d's work deceitfully. Cursed be he who withholds his sword from blood.' [Jeremiah 48: 10](#) In contrast, anyone who fights with his entire heart, without fear, with the intention of sanctifying G-d's name alone, can be assured that he will find no harm, nor will bad overtake him. He will be granted a proper family in Israel and gather merit for himself and his children forever. He will also merit eternal life in the world to come as [I Samuel 25: 28-29](#) states: 'G-d will certainly make my lord a faithful house, for my lord fights the wars of G-d and evil will not be found with you... and my lord's soul will be bound in a bond of life with G-d.'

13. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה נח

וזה הבטחה לא מצוה. ואם מניעה היא לא יוסיפו השוטרים ויאמרו מי האיש הירא ורך הלב שעבר הלאו יפרסם חטאו ויחזור:

14. רמב"ן דברים פרק כ

ואמרו בירושלמי (שכולם צריכים להביא ראיה לדבריהם, כלומר שיביאו עדים על הבית ועל הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו רשות לחזור, וכן אמרו גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו, ולולי כן היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר. אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב שאיננו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה, אמר שאין צריך להביא ראיה, שעדין עמו: ולא ימס את לבב אחיו - עשאו בעל הלכות גדולות מצות לא תעשה, שלא ימנע מלשוב, שלא ימס את לבב אחיו כלבבו

15. מגילת אסתר מצות לא תעשה נח

נראה לי שהנכון כדברי הרב, שהיא אזהרה מלירא מהאויבים בעת המלחמה, שאי אפשר שתהיה הבטחה, כמו שאמר הרמב"ן דמנין לו לכהן להבטיחם שלא ייראו ולא יערצו מפניהם כי שמא יפלו ביד אויביהם, ואי אפשר לומר שהתורה צותם להבטיחם כן, שהרי בכל מלחמה היו מעבירים הכרוז הזה ולפעמים היו נופלים ביד אויביהם ואז מה מקום להבטחה הזאת, ולכן נאמר בודאי שהיא מצוה לבל ייראו מפניהם, כי באופן זה יתגברו על אויביהם וינצחום. ומה שהיו מוסיפים השוטרים לכל הירא שיפרסם חטאו בחזרתו היה כדי שלא יפול לב העם אח"כ במלחמה, בראות רכות ללב קצתם :

16. ספר חינוך מצוה תקכה

ונוהגת מצוה זו בזכרים כי להם להלחם בזמן שישראל על אדמתן. ועובר על זה והתחיל לחשוב ולהרהר ולהבהיל עצמו במלחמה עבר על לאו זה, וענשו גדול מאד כמו שכתבנו.

17. מנחת חינוך מצוה תקכה

ולי קשה מאד לשיטת הר"מ, דאיתא בסוטה מ"ד ע"א פלוגתא, ר"ע אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה... ופריך מאן תנא להא דתנו רבנן שמע קול קרנות והרתיע וכו' חוזר, כמאן כרבי עקיבא ודלא כרבי יוסי הגלילי, ולשיטת הר"מ דהוא לא תעשה הא גם לרבי יוסי הגלילי חוזר, דהא עושה עתה עבירה דעובר על לאו דלא תיראו ולא תחפזו וחוזר מעורכי המלחמה, וצע"ג.

18. ביאור על ספר המצוות לר"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת קכח

הרי שדקדק בלשונו דבאיש הירא ורך הלבב דקרא כתב שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה. ולא כתב בזה שעובר בל"ת. דפשיטא דלא שייך בזה שום עבירה כלל. ורק במתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה בדברים שמבהיל את עצמו. שמביא מורא על עצמו במזיד

19. רמב"ן דברים פרק כ

וטעם כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם - יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים, ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה, רק שישבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו.

20. קהלות יעקב סוטה סימן ו

הדבר מוכרח שאין החיוב להיות בטוח שלא ימות שהרי הכהן מכריז ואומר מי האיש אשר בנה בית חדש וכו' פן ימות במלחמה... ע"כ שהחיוב הוא לילך במסירת נפש ובתקיפות ולא יהא איכפת לו על עצמו... לכאורה דודאי היוצא במלחמה הוא בספק סכנה והרי ע"מ כן יוצרים וע"ד שכתוב כזאת וכזאת תאכל החרב, ואם ירא מצד הספק סכנה שיש בדרך כלל י"ל דאינו בכלל לאו זה דאל תיראו, אכן כל זה אם מפחד בכלל אבל אם הפחד בא לו מצד שרואה גודל המחנה של האויב ומשער בלבו שלא ינצח מחמת חוזק מחנה האויב, או שמתרבה לו הפחד בשביל זה [שהשונא הוא עם רב וכו'] כל כה"ג עובר באל תיראו וזה מפורש כמעט בתורה פי' שופטים כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה"א עמך המעלך מארץ מצרים...

21. משך חכמה פרשת שופטים

הוא אזהרה שבעת המלחמה לא יברחו. ולכן הבורח מקפחים את שוקיו. וגם בזה אין עונשים אלא אם כן מזהירים, דהגם דהוי כרודף שנמוג את לב חבירו, גם רודף צריך התראה. אבל קודם שפקדו שרי צבאות - (פסוק ח) "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו".

22. פרשת עקב

(יז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם: (יח) לא תירא מהם זכר תזכר את אשר עשה יקוק אלהיך לפרעה ולכל מצרים: (יט) המסת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאת יקוק אלהיך פן יעשה יקוק אלהיך לקל העמים אשר אתה ירא מפניהם: ... (כא) לא תעריך מפניהם פייקוק אלהיך בקרבך אל גדול ונורא:

1. *Thinking Fast, and Slow* by Daniel Kahneman

In today's world, terrorists are the most significant practitioners of the art of inducing availability cascades. With a few horrible exceptions such as 9/11, the number of casualties from terror attacks is very small relative to other causes of death. Even in countries that have been targets of intensive terror campaigns, such as Israel, the weekly number of casualties almost never came close to the number of traffic deaths. The difference is in the availability of the two risks, the ease and the frequency with which they come to mind. Gruesome images, endlessly repeated in the media, cause everyone to be on edge. As I know from experience, it is difficult to reason oneself into a state of complete calm. Terrorism speaks directly to System 1.

שייך לחלק א'

1. תחומין / כרך יב / הרב יעקב אריאל / עזיבת הארץ ונטישת העיר מחשש סכנה מצות ישיבת הארץ בשעת חירום

כל דיונונו עד כה נסב סביב הציר האישי של הבן והוריו. אולם אי אפשר לנתק את הדיון מהמצב בו נתון כל העם היושב בציון, ואת ההשלכות המוראליות החמורות שיש ליציאתו של כל אחד מישראל מהארץ בשעה זו, ובן-ישיבה בפרט. שהרי אם נאמר שבשעת סכנה הרשות נתונה לצאת לחו"ל, עלולים כל ישראל השוכנים בארץ לנוטשה, חלילה, היתכן?!

לדעת הרמב"ן בהשגותיו לסהמ"צ מצוה ד, יש למצות יישוב א"י שני חלקים: מצוה ציבורית לכבוש את הארץ; ומצוה אישית לדור בארץ. החלק הראשון כולל בתוכו גם חשש לסיכון אישי, וכמו שכי' במנחת-חינוך (מצוה רד) שעל דעת כן חייבה התורה במלחמת מצוה, למרות שיש בה סיכון אישי לחלק מהלוחמים. לכן בשעת חירום לאומית אסור לפרט לחשוב רק על עצמו, אלא עליו לשקול שיקולים ציבוריים, מה התועלת ומה הנזק שעלולים מעשיו לגרום לכלל.

גם הרמב"ם, שאינו מונה את מלחמת כבוש הארץ במנין המצוות, רואה במלחמת ישראל מיד צר מלחמת מצוה, וא"כ אחריותו של הפרט לציבור, לדעת הרמב"ם, דינה כמו לדעת הרמב"ן. אין זה רק בשעת מלחמה, אלא גם בשעת רעב, כאשר לפי הדין מותר לצאת לחו"ל, שהרי בזה פסק הרמב"ם (הל' מלכים ה, ט): "ואע"פ שמותר לצאת, אינה מידת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כליה למקום." משמע שהישארותם בארץ כללה סיכון ידוע, ואע"פ שסכנתא חמירא מאיסורא, בכל זאת אסור היה להם לצאת, כי גדולי הדור חייבים לגלות אחריות ציבורית יתירה. כיון שלא ייתכן שכל עם ישראל יעזוב את א"י בגלל הרעב, לכן חייבים גדולי הדור להימצא עם הכלל כולו בצרתו ובסיכונו.

בני הישיבות, גם הצעירים שבהם, נחשבים, יחסית לכלל הציבור, לגדולי הדור, מבחינת אחריותם ומעמדם. גם מחלון וכליון צעירים היו כשירדו מן הארץ, שהרי עדיין לא נשאו נשים, אך מכיון שהיו בניו של אלימלך הם הנשאים באחריות אפילו יותר מאביהם, שהרי הם מוזכרים ע"י חז"ל והרמב"ם, ולא אביהם.

שייך לחלק ב'

2. תחומין / כרך יב / הרב יעקב אריאל / עזיבת הארץ ונטישת העיר מחשש סכנה

יתכן לומר, שהנחת הרמב"ם היא שלא יתכן לאסור על אינסטינקטים טבעיים, שהקב"ה עצמו טבע בנפש האדם, ואין לאדם שליטה עליהם. לכן האיסור הוא לא על עצם תחושת הפחד הטבעית, אלא על המסקנות המעשיות שהאדם מסיק מהן. על אלו יש לאדם שליטה. וכן היא שיטתו באיסור לא תחמוד בריש ה' גזילה - האיסור אינו בחמדת הלב, אלא בלקיחת הדבר לרשותו בפועל. וכן באהבת הריע אמר הילל "מאי דעלך סאני לחבירך לא תעבד", ולא פירש את המצוה כרגש ערטילאי בלבד, משום שדבר זה אינו ברשותו של האדם.

ואעפ"כ מצינו להרמב"ם, שיש ביכולתו של האדם לחנך את עצמו ולהגיע למצב שבו ישתנו הרגשותי... ובנידון דידן בהל' מלכים ז, טו: "ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרונם מלבו... וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל את עצמו, עובר בלא תעשה." מבואר אפוא שניתן לדרוש מאדם לחנך את עצמו, ולהגיע למצב בו הוא יוכל לשלוט ברגשותיו הטבעיים. אלא שא"כ, מדוע כתב הרמב"ם שהאיסור הוא לחזור אחר בשעת המלחמה?

נראה אולי לומר, שהרמב"ם למד מהכתוב עצמו שהאיסור הוא לא הפחד לכשעצמו, אלא השלכותיו על הציבור כולו - "ולא ימס את לבב אחיו" (דברים כ, ח). ולכן הכרח לומר שהתורה לא אסרה את הפחד בינו לבין עצמו, כל עוד אינו גורם נזק לאחרים. רק כשנגרם נזק לציבור, אז עובר הירא באיסור, וזהו כשהוא חוזר לאחור, וגורם לכך שהציבור יפול ברוחו. ויותר פשוט לומר שהרמב"ם והחינוך פירשו את "אל תחפזו" כמנוסה ובריחה, כמו שפרש"י והראב"ע.

ואם יטען הטוען, שאיסור זה חל רק על החייב במלחמה, כשהוא מפיל את רוחם של חבריו הלוחמים, אך מי שאינו תושב קבוע כאן, ובא רק ללמוד ותפסתהו המלחמה, מה לו ולנו? לפי מה שכתבנו, שהאיסור הוא בגלל המורד שהוא מביא על האחרים, מסתבר שכל מי שמביא מורד על זולתו עובר באיסור זה, ואפילו אינו חייל או אינו תושב הארץ. אלא שבס' החינוך מצ' תקכה כתב: "ונוהגת מצוה זו בזכרים, כי להם להילחם." משמע שהאיסור חל רק על לוחמים ולא על אזרחים.

מיהו הא גופא קשיא, אם תפרוץ חלילה מלחמה, שבה יגויסו כל הגברים, וגם העורף יגויס כולו למאמץ המלחמתי (וכידוע כפסע היה בין המצב בו שהינו בחדרים האטומים לבין מלחמה יזומה שלנו, ורק בנסי נסים זכינו שרובם של הטילים לא פגעו בנפש, והממשלה יכולה היתה להמשיך ולשמור על איפוק מירבלי) - מי יפטור אזרח-חוץ מגיוס, לפחות לספק מים ומזון ללוחמים? יתכן שלפי החוק הקיים במדינה אזרח-חוץ משוחרר מגיוס, אך לפי דין תורה מי פטור? ועל זה נאמר: "האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?!" (במדבר לבו, ו - ואולי אפשר בנידון דידן להמליץ בנוסח שונה: ואתם תשבו שם?!).

נמצא, שמאחר ולפי דין התורה חובת הגיוס חלה על כל אדם מישראל, את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה, הרי דינו כחייל בכח, ואיסור לא תערוץ מפניהם חל גם עליו, ואסור לו לברוח (ועי' עוד מש"כ בפרק הבא בגדר האיסור, ועל מי הוא חל).

ז. נטישת העיר - על מי חל האיסור "לא תערוץ מפניהם"?
1. לא רק על הלוחמים בחזית

בגלל התקפות הטילים על העיר רמת-גן נשאלה השאלה: האם מותר, אסור, או שמא צריך, לעזוב את העיר עד יעבור זעם. שאלה זו נשאלה בעיקר ע"י נשים וזקנים, שהימצאותם בעיר לא היתה הכרחית. אולם גם גברים, ששהו בעיר בשעות היום, שאלו, אם מותר להם לנטוש את העיר בשעות החשיכה, שבהן התגברה סכנת הטילים. נתמקד ראשית כל בבעיית הנשים - האם איסור "לא תערץ מפניהם" חל גם עליהן? - ולאחר מכן בשאלה אם בכלל חל האיסור בנידון דידן, שאף כי כל הארץ היתה חזית, ורמת-גן בפרט, בכל זאת היתה זו מלחמה פסיבית, ויתכן שאין האיסור חל כלל בנידון דידן.

ספר החינוך במצוה תקכה כתב: "שנמנע שלא לערוץ ולפחד מן האויבים בעת מלחמה, ושלא נברח מפניהם. אבל החובה עלינו להתגבר כנגדם ... ונוהגת מצוה זו בזכרים, כי להם המלחמה." וכן משמע מדברי הרמב"ם בהל' מלכים ז, טו, המקשר בין חזרת הירא ורך הלבב מעורכי המלחמה לבין איסור "ואל תערצו מפניהם", ושניהם חלים על חיילים לוחמים בלבד.

מו"ר הרב הראשי לישראל, ה"ר אברהם שפירא שליט"א (בביקורו ברמת-גן בתקופת המלחמה) דייק מלשון הרמב"ם דבר חדש. בספר המצוות ל"ת נח כתב הרמב"ם:

שהזיהרנו מלירא מן הכופרים בעת המלחמה, ושלא נברח מפניהם ... וכל מי שישוג אחרו כבר עבר על לא תעשה. והוא אמרו ית' "לא תערץ מפניהם". ונכפלה האזהרה, ואמר: "לא תיראום".

הפסוקים המשמשים מקור למצוה זו לדעת הרמב"ם הם דברים ז, כא ושם ג, כב. המעיין במקור שבתורה ימצא שאין מדובר שם בלוחמים בשעת מלחמה, אלא בכל העם, בהיותו במדבר, שלא יחשוש מלהיכנס לארץ ישראל למרות הבעיות והסיכונים. ועל כרחך גם נשים וזקנים בכלל, שהרי אם אלו היו רשאים לפחד ולהימנע מלהיכנס לא"י, איך היו הגברים מסוגלים לקיים את המצוה לבדם? וא"כ מוכח שהמצוה חלה גם על אוכלוסיה אזרחית, שאסור לה לפחד ולברוח ממקומה בשעת מלחמה.

2. הגבלת המצוה לזכרים ולא לנקבות

אלא שיש להקשות על דיוק זה. החינוך, שהבאנו דבריו לעיל, שלדעתו המצוה חלה רק על גברים, מסתמך אף הוא על אותו פסוק שעליו מסתמך הרמב"ם - "לא תיראום" - המתייחס לכל העם, כולל נשים וזקנים. ...

לכן נלענ"ד ליישב את כל הסתירות ברמב"ם ובחינוך, שאין הכי נמי, האיסור כולל את כל חלקי הציבור - חיילים ואזרחים, גברים ונשים. בשעת מלחמה כל אחד עלול להמיס את לבב אחיו, גם אם אינו לוחם (ופוק חזי כמה משקיעים כיום בצד המוראלי-הפסיכולוגי של המלחמה, ובעיקר בתקשורת לסוגיה). ומאידך גיסא, יכול כל אחד, אפילו אשה, להפיח רוח של עידוד ואמונה, כדבורה בשעתה. אלא שמטבע הדברים ברוב המלחמות עיקר הפחד מצוי בחזית, בין הלוחמים, ולכן התייחסו הרמב"ם והחינוך בעיקר ללוחמים....

ח. ולא ימס את לבב אחיו

כאמור, עיקר האיסור הוא המסת הלב של יתר הלוחמים. ולכן יש לומר, שלא כל נסיגה תיחשב לבריחה האסורה, אלא א"כ שנעשתה מתוך מוול לב, ומבלי להביא בחשבון את ההשלכות המוראליות על יתר הלוחמים. למשל, כשמפקד המוסמך לכך מחליט על נסיגה מנקודה מסוימת בגלל חשש למספר אבידות גדול, האם הוא מוול לב, חלילה? והאם הוא ממיס את לב אחיו בכך? או שמא להיפך - איבוד לדעת ללא צורך ונפילת קרבנות מיותרים, הם הם העלולים להמיס את לב הלוחמים? האם חיילים הנמצאים בשוחות ספיגה, או אפילו כאלה הנמלטים אליהן כשמוכרות כוננות על התקפה ארטילרית או אורית העלולה לבוא, האם ייחשבו חיילים כאלו לעוברי עבירה חלילה, או שמא להיפך - חייל שאינו נשמע להוראות הזהירות והבטיחות הוא הגורם להמסת הלב בקרבן מיותר, ובהעסקת כוחות לפינוי ללא צורך?

בקיצור - זהירות, גם בשעת מלחמה, אינה פחדנות, אלא חלק משמירת הכוחות הנחוצים ללחימה עצמה (ועי' ח' פרקים להרמב"ם פ"ד). בדרך כלל, ההחלטה כיצד לנהוג נתונה בידי המפקד האחראי במקום, ויש לסמוך על שיקוליו והחלטותיו (עי' מה שכתבנו בתחומין ד עמ' 176-7 עפ"י הנצי"ב). אולם בהעדר החלטה כזו, מסורה ההכרעה בידי כל אחד ואחד.

לענ"ד, במצב שהיה ברמת-גן בשעת המלחמה לא היה מקום לאסור על נשים וילדים ואזרחים אחרים, שאין הכרח שישארו בעיר, לנטוש אותה זמנית עד יעבור זעם. לו חלילה היתה קורית פגיעה המונית, המסת הלב היתה עלולה להיות חמורה פי כמה וכמה מזו שנגרמה כתוצאה מנטישתם של אותם אזרחים את העיר. ובי"ה שהפגיעות היו קלות יחסית. ואף השיקול של פיקוח נפש קיים פה - אע"פ שבמלחמה אין שיקול זה תקף, כמו שכתב מנחת-חינוך במצוה תרד, אין כוונתו שבמלחמה הותרה שפיכות דמים חלילה ללא הגבלה. ההכרח של הלחימה מצדיק סיכון סביר (וכן הריגה סבירה והכרחית של האויב). אך כל מה שאינו הכרחי למלחמה, חוזר לכלל הגדול שפיקו"נ דוחה את כל התורה כולה, וכפי שהדגמנו לעיל בכוננות ספיגה, שהיא מצוה גם, ואולי ביתר שאת, בשעת מלחמה, שבה הסכנות מצויות יותר.

ואין הדבר דומה למה שכתבנו לעיל לענין ירידה ואפילו זמנית מן הארץ. כי הירידה לכשעצמה אסורה גם בעיתות שלום, ולא ייתכן שעם ישראל יטוש כולו חלילה את נחלתו, וכמו שכתב הרמב"ם בהשגותיו לסהמ"צ מ"ע ד: "ואם רצו שבטינו לעזבה ... אינם רשאים, שנצטוו בכיבושה." וכידוע, כיבוש כולל גם סיכון ידוע, וכמו שכתבנו בשם מנ"ח. לכן אין כל הצדקה ליחידים לנטוש את הארץ בגלל חשש סכנה, בה נתונים כולנו כעם, בשל קיומה של מצוה זו. אולם יציאה זמנית ממקום למקום בתוך א"י, כדי למנוע סיכון מיותר, וכדי שנוכל להמשיך את קיום מצות התנחלותנו בא"י ביתר שאת וביתר עוז, אין שום נדנדוד איסור בכך.

ט. היתר להישאר במקום חשש סכנה

אלא שמדברינו עלולה להשתמע מסקנה מרחיקת לכת, שכאילו אסור היה להישאר ברמת-גן, משום חשש סכנה. ולפי"ז, כל הנשאר בעיר עובר כביכול על "ונשמרתם לנפשותיכם". ולא היא - יש להבחין בין מי שנשאר בעיר לצורך, לבין מי שנשאר שלא לצורך. צורך נחשב דבר שיש בו צד מצוה, כגון: ללמד תורה, לגמול חסד - ובכלל זה סיפוק צרכי העיר, לא רק הבטחוניים והרפואיים, אלא גם שירותים חיוניים (הספקת מזון, למשל). וכן צרכי פרנסה, יש בהם צד מצוה, עיין שו"ע או"ח סי' רמח בהגהת הרמ"א בסוף הסימן. ובפרט בעל משפחה החייב לפרנס את אשתו וילדיו, שיש בכך משום צורך מצות פריעת בעל חוב וצורך מצות צדקה. ואע"פ שאינו אלא הכשר מצוה, י"ל כשם שמצינו באותו ענין שהבאנו משו"ע או"ח סי' רמח לגבי היתר ההפלה בספינה לפני שבת לצורך מצוה - תישאל השאלה לעצם ההפלה בספינה אפילו בימות החול, הרי יש בכך סיכון ידוע, ומה ההיתר להיכנס לחשש סכנה? אלא ע"כ צורך הפרנסה, שהוא הכשר מצוה, מתיר

את עצם ההפלגה בספינה, למרות הסיכון. ולכן מותר להפליג גם בערב שבת - וכדרשת חז"ל על הפסוק "ואליו הוא נשא את נפשו": "מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה לא על שכרו?!" (ב"מ קיב,א).

אלא שיש לחלק בין היכא דקביעא היזקא לבין היכא דלא קביעא היזקא ... כנראה, ההבחנה בין קביעה היזקא לבין לא קביעא היזקא היא יחסית, הן לסיכון והן לחשיבות המצוה. רמת הסיכון נקבעת לפי התנהגותם הטבעית של רוב בני האדם. ... כל אחד ואחד לפום שיעורא דיליה, יחסית לגודל הסכנה בה הוא נמצא, ולגודל המצוה אותה הוא מקיים. ... העולה מדברינו הוא, שמי שחש בצורך להישאר בעיר - לשם פרנסה, תורה, עזרה לזולת וכדו' - רשאי להישאר בעיר, ודינו כדין שליח מצוה שאינו ניזוק. ומן הראוי שיתכוון בלבו לשם שמים, כי ככל שכוונתו טהורה יותר כך זכויותיו רבות יותר, וכדברי הפסוק "כי בי חשק ואפלטתהו" (עיי' מורה- נבוכים ח"ג פרק נא בפירושו של פסוק זה).

ולפי"ז, גם הנלוים עליהם, והנשארים בעיר כדי לעודד את את אלו החייבים להישאר בה כדי שלא יפלו ברוחם, בראותם עיר רפאים ריקה מתושביה, אף להם דין שלוחי מצוה שאינם נזוקין, ומותר אף להם להיכנס לחשש סכנה, בתנאים שהיו בשעת המלחמה (מובן שכל שינוי בתנאים, לקולא או לחומרא, מחייב התייחסות שונה).

יא. מסקנה

א. כל מי שחש שאינו חייב להישאר ברמת-גן, והישארותו יש בה סיכון לעצמו ונטל לזולתו, רשאי לנטוש את העיר עד יעבור זעם.

ב. מי שהישארותו בעיר נחוצה לציבור או למשפחתו, חייב להישאר בעיר ולא לנטשה.

ג. מי שחש שבהישארותו בעיר הוא תורם לנשארים בה, ומסייע בידם גם בעצם נוכחותו, רשאי להישאר בה.

Email by Rabbi Mosheh Lichtenstein to Rabbinic Alumni of Yeshivat Har Etzion, October 19, 2015 (Shared with permission)

Regarding the security situation and our expectations from bnei medinat hayam. I will not enter here into the issue of Aliyah but will set forth my expectations in the present.

Aside from tefilot and experiencing the pain and the loss of every wounded and murdered terror victim, what I expect of frum chutz la'ertz Jewry is to shoulder their part of the burden. I do not need sympathy about how difficult life is here since it is not too difficult and I certainly do not need or like solidarity delegations which are nothing more than glorified photo-ops that contribute nothing of substance to anybody except travel agents. What I do expect is that those who in the normal course of affairs would have come to Israel should continue doing so. For instance, 12th graders should continue interviewing for Israeli schools, families who planned on coming for Pesach should finalize their reservations etc. I also expect rabbanim to get this message across. The name of the game to defeat this current wave of terror, as the previous ones, is resilience and the way to achieve it is by continuing our daily and yearly routines - not out of apathy but out of determination - and to go through with our plans. I have no complaint whatsoever towards someone who is not here at the moment (setting aside the Aliyah issue) but if someone is here and leaves because of the terror or summons his child back home, I consider him a deserter in the midst of battle. If he is too overwhelmed, he may be a yareh verach halevav and we'll manage without him, but let's make it clear that he is indeed leaving the battlefield to others rather than standing up for E. Y. I am not asking of you what I do not demand of myself - my wife travels daily, I have not cancelled any planned trips to anywhere, my children continue their lives as normal, including travel for leisure and recreation etc. We expect of bnei chutz la'ertz the same regarding their plans to visit, learn etc. in Israel.